

HADİS RİVAYETLERİ VE HZ. PEYGAMBER'İN ŞİİRE BAKIŞI

Osman Nedim YEKTAR ^(*)

Öz

Hz. Peygamber (s.a.s.), şiiri tamamen reddetmek yerine, yaşadığı toplumun gerçeklerini göz önüne alarak, topluma ait bir olgu olarak şiiri islâh etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) sahâbesinden şiir söylemelerini kendisi istemiştir. Bu şiirleri dinlemiştir. Onun şiir anlayışında şiir ile hikmet içiçedir. Şair sahâbiler ise, bu hikmetin arayıcılarıdır. Ayrıca bu tür şiirleri cihat vesilesi saymıştır. Hangi konularda şiir okunması gerektiği onun sünnetindeki uygulamalarla ortaya çıkmıştır. Şiirler Rasûlullah (s.a.s.) döneminde mes-cid, savaş, hastalık konularında okunmuştur. Hz. Peygamber, bunların kimisine sözlü, kimisine ikrar yoluyla onay vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in olumsuz tavır sergilediği şiirler de vardır. Bu şiirler, hikmetten uzaktır. Bunlar, içleri boş kafiye dizelerinden öteye geçemeyen şiirlerdir. Bu şiirler, irine benzetilmiştir. Bu konuda gelen iki farklı rivayet vardır. Her iki rivayeti sened ve metin yönünden zayıf bulanlar olduğu gibi, sahih kabul edenler de olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Şiir, Şair, Olumlu, Olumsuz.

Hadiths and Prophet's Poetry Perspective

Abstract

Hz. The Prophet (s.a.s.) instead to reject poetry completely, taking into account the realities of living in society, He has the reformation of poetry as a phenomenon of society. Hz. The Prophet (s.a.v.) was asked him to tell the Companions poetry. He listened to the poems. His poetry is interwoven with wisdom, understanding of poetry. The poet Companions are the finders of this wisdom. He was also instrumental in the number of such poems jihad. Which topics should be read in poetry it has appeared in practice in his Sunnah. These poems was been read on the mosque and war and disease during the Prophet (s.a.s.). He's spoken to some of these poetry has been approved by the others profess. Hz. The Prophet (s.a.s.) 's negative attitude exhibited by things as well. This poetry is far from wise. These are poems that can not pass beyond the hollow rhyme string. These poems, has been likened to pus. There are two different narrations from it. As both narration and weak sanad find in terms of text, who has also been considered authentic.

Keywords: *The Prophet, Poetry, Poet, Positive, Negative.*

^{*)} Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis ana Bilim Dalı
(e-posta: osmannedimyektar@hotmail.com)

GİRİŞ

Şiir, uygarlık tarihinin her döneminde insanlığın meşgul olduğu bir sanat türü olmuştur. Bu sanat, Hz. Peygamber'in gönderildiği Mekke toplumunda zirveye ulaşmıştır. En güzel yazılan şiirler, Ka'be'nin duvarına asılmıştır. Böylelikle insanlar arasında şiirin ve şairlerin şöhreti toplumda yaygın hale gelmiştir.

İslâm Edebiyatı'nın tarihî seyri içerisinde şiir, müslüman toplumlarca uğraşılan bir sanat türü olarak yerini almıştır. Kaside, na't, methiye, gazel vb. şiire dayalı sanat eserleri kaleme alınmıştır.

Hız. Peygamber döneminde bazı şair sahâbiler şiirler söylemişlerdir. Bu şiirler hadîs kitaplarında da rivayet edilmiştir. Arap dili ve Belâğâtında çalışmalar olamsına rağmen, hadîs ilmi açısından konunun ele alınmadığı farkedilmiştir. Bu yüzden hadîs alanında bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu izlenimi hasıl olmuştur.

Hız. Peygamber'in hangi şiirlere olumlu, hangi şiirlere olumsuz yaklaştığı, hangi konuların şiirlerde geçmesini onaylamadığı, hangi konularda şiir okunmasını istediği, hangi durumlarda sahâbesinden şiir dinlediği, kendisinin şiir okuyup okumadığı sorularını cevaplandırmamız, çalışmamızın içeriğini şekillendirmemize yardımcı olacaktır.

Yukarıda saydığımız bu soruların cevapları, başta Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875)'in *es-Sahîh*'leri olmak üzere, hadîs kitapları ve rical türü eserlerde araştırıldı. Elde edilen şiirle ilgili bilgiler, olumlu ve olumsuz yönleriyle kendi içerisinde bir tasnife tabi tutuldu.

Rivayetler arasında ihtilaf olduğunda hadislerdeki ihtilafları gidermede başvurulan metotlar kullanılarak rivayetler değerlendirilecektir. Başta hadîs alimleri olmak üzere şiir konusunda yapılan değerlendirmelere, mûrad-ı nebî'ye ulaşmak için yer verilecektir. Her ana başlık kendi içerisinde değerlendirilebileceği gibi, çalışmanın sonunda genel bir değerlendirme yapılacaktır.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİYLE ŞİİR

Hız. Peygamber'in yaşadığı toplumda şiirlerin yazılma sebeplerine baktığımızda bunların, bazı duyguların harekete geçmesi sonucunda yazıldığını görürüz. Sevinç, öfke, korku vb. duyguların harekete geçmesi neticesinde bu şiirler yazılmıştır. Bu duygular neticesinde, şairler dizelerini sıralamışlardır.¹ Kimi şairler, İslâm'a veya küfre olan öfkelerini, dizelerine konu edinmişlerdir. Kimileri de Allah (c.c.)'a ve Resûlü (s.a.s.)'ne olan sevgi² ve saygıların dizelerine dökmüşlerdir.³

1) İsmail Durmuş, "Şiir", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C.XXXIX, s. 147.

2) Örneğin Hassân b. Sâbit, Hız. Peygamber'in "Allah'ın vekili ve onun himâyesinde olduğunu, Hız. Peygamber'in hidâyet rehberi olduğunu" dizeleriyle dile getirmiştir. Hız. Peygamber vefat edince dünyada yaşamının anlamsız olduğuna inanan, Medine'de her gittiği yerde onun özlemiyle mersiyeler yazan şair bir sahâbiydi. Dursun Hazer, "Hassân b. Sâbit'in Hız. Peygamber'i Nazmettiği Mersiyeler Üzerine", *İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara, 2014, ocak-nisan 2007 s. 218-221, 230.

3) Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, Thk. Muhammed Ahmed el-Hallâf, Dâru İhyâu't-Türâsi'l- Arabî, Lübnan, trs., Megâzî 86.

Bazı şairlerin yazdıkları şiirler, Hz. Peygamber tarafından hoş karşılanırken bazıları da hoş karşılanmamıştır. Hoş karşılanmayan şiirler, Hz. Peygamber tarafından yerilmiştir. Bunların içeriğine bakıldığında bunların, nefsin zevklerini veya kötülüklerini dürtüleyen duygular insanlara aşlanmıştır. Bu yüzden eğri doğru, iyi kötü her konuya bu tür şiirlerde girilmiştir. Ne kadar şaşkınlık ve abartılı arzuya dalınırsa şiirin o kadar etkili olacağını düşünerek şiirler yazılmıştır.⁴ Bunun yanında cömertlik, hayır sahibi olmak vb. güzel ameller, yaşanmadıkları halde yapılmış gibi anlatılmıştır.⁵ Kısacası, bu tür şiirlerde sözler ile eylemler birbiriyle çatışır vaziyetti.⁶ Cahiliye Araplarının bu tür şiirlerin halk tabakasında önemli bir yeri vardı. Halk okur, yazar değildi. Fakat geceleri bir araya gelecek şiir, belagat ve öykü anlatılarıyla vakit geçirirlerdi. En beğendikleri şiirleri Ka'be'nin duvarına asarlardı. Fakat Ka'be duvarına asılan bu şiirler için yanlışlık doğruluk ayırımı gözetilmezdi.⁷

Bu dönemde yazılmış şiirlerde ırkçılık, zaferler ile övünme ve İslâmî konulara yer verildiğinden şiirlerin unutulmaya mahkûm edildiği iddiası Margoliouth gibi müsteşrikler tarafından ortaya atılsa da bu iddia arap dilcileri tarafından kabul görmemiştir.⁸ Hz. Ömer (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.) gibi sahâbîler, cahiliye döneminden kalan şiirleri, hangi konudan olursa olsun -İslâm'a uygun olmaları şartıyla- nakletmişlerdir.⁹

Peygamberler yaşadıkları toplumdaki yanlışları düzeltmek, doğruları da tasdik etmek için Allah (c.c.) tarafından insanlara gönderilen kimselerdir.¹⁰ Hz. Peygamber de kendi yaşadığı toplumdaki yanlışları düzelteren, doğruları tasdik eden bir peygamberdi. Yaşadığı toplumda pek çok müşrik şair bulunmaktaydı. Bu kişilerle bazen savaşımlarda bazen normal zamanlarda karşılaştığı oluyordu.¹¹ Bunların içinden müslüman olanlar da olmuştu. Hz. Peygamber şiir okumalarını onlardan zaman zaman isterdi. Bu şekilde onların şiir konusundaki olumlu yönlerini takviye ederdi.¹²

Hz. Peygamber döneminde hangi şiirlerin olumlu veya olumsuz kabul edileceği vahiy ile belirlenmişti. “Şairlere gelince, onlara da sapıklar uyarlar. Onların her vadide başıboş

4) Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı (Kur'an-ı Kerim Meal-Tefsir-Ansiklopedik İndeks)*, Yeni Şafak Yay., İstanbul, 2003, C.1, s. 600.

5) Ebû Abdillâh Ebû Bekr Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâmî'l-Kur'an*, Dâru Âfâkî'l-Arabî, Kahire, 1431-2010, C.XIII, s. 118, 119.

6) Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Ankara, 2006, C.4, s. 179.

7) Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Beyân Yayınları, İstanbul, 2009, C.I, s. 41, 626, 627.

8) Mehmet Yalar, “Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi”, *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 2008, C. 17, S. 2, s. 106, 107.

9) Yalar, “Tarihsel Gerçeklik”, s. 118.

10) *2/Âl-i İmrân/50*.

11) Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 196; Ebû Ömer İbn Abdî'l-Berr, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, Mektebetü'l-Asriyye, Lübnan, 1431-2010, C.2, s. 210.

12) Buhârî, Edep 9.

dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıklarını söylediklerini görmedin mi?”¹³ ayeti inmiş, bazı şair sahâbîler ağlayarak Hz. Peygamber’e gelmişlerdi. Bir daha şiir okumayacaklarını ifade etmişlerdi. Ardından “İman sahibi, ameli salih işleyen, Allah (c.c.)’ı çokça zikredip zulme maruz kaldıktan sonra İslâm’ı mudâfaaya çalışanlar, bu şairlerin dışındadır.”¹⁴ ayeti inerek ilk inen ayetin neshedildiği¹⁵ sahâbe tarafından anlaşıldı.¹⁶ Aslında son inen ayet, sahâbenin şiir ile bundan sonra yapacakları cihatlarını onaylayan bir anlam içeriyordu.¹⁷ Bu noktadan sonra Hz. Peygamber’in olumlu veya olumsuz bulacağı şiirler oldu.

Konumuzu peygamberlerin yanırları tashih edici doğruları tasdik edici özelliklerini göz önüne alarak buna göre bir sıralamaya gittik. Önce Hz. Peygamber tarafından olumlu bakılmayan şiirleri ele aldık. Ardından olumlu bakılan şiirlere daha geniş yer ayırarak bu şiirleri hadislerden oluşan örnekleriyle yer verdik.

1. Olumsuz Karşılacağı Şiirler ve Özellikleri

Hız. Peygamber, yukarıdaki müminler açısından mensûh olarak zikrettiğimiz ayette anlatılan şairlere şeytan ismini vermişti.¹⁸ Hz. Peygamber bu hadîste “şeytan” tabirini, tanıdığı ve bildiği bir kişi için kullanmıştır. Bedir Savaşı’nın ardından müşrikler, kendi ölüleri için mersiyeler yazmışlardı. Bunların içinden Ebû Uzzeħ el-Cumehî Hz. Peygamber’e ağır hakaretler içeren bir şiir yazmıştı.¹⁹ Bunun üzerine, “Şairlere gelince onlara da sapıklar uyarlar...”²⁰ ayeti onun hakkında indi.²¹ Bu kişi müşrikler Bedir’de ağır bir yenilgi alınca şu şiiri inşâd etmişti.

ولكن إذا ذكرت بدرا وأهله تأوه مني أعظم وجلوه

“Bedir Savaşı’nı ve Bedir’de öldürülenleri hatırladıkça kemiklerim ve derilerim “ah!” çeker.”

13) 26/Şuarâ/224-226.

14) 26/Şuarâ/227.

15) Burada nesh olduğunu İbn Abbas belirtmektedir. Bunu da ayetlerin nüzul tarihlerine göre saptamaktadır. Bkz.; Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s. 118.

16) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s. 118, 119.

17) Şukrî Feysal, *Tetavvuru’l-Gazel Beyne’l-Câhiliyye ve’l-İslâm*, Beyrut, 1986, s. 222.

18) Ebû’l-Hüseyn b. El-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri Müslim, *Sahihu Müslim*, Thk. Muhammed b. İyâdi, Mektebetü’s-Safâ, Kahire, 2003-1424, Şiir 9; Muhyiddin Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Sahihu Müslim bi Şerhi Nevevî (Minhâc)*, Thk. Muhammed b. İyâdi, Mektebetü’s-Safâ, Kahire 2003-1424, C.XV, s. 14.

19) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s. 116.

20) 26/Şuarâ/224-226.

21) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s. 117, 118.

Bu kişi, şairliği bir kazanç kapısı olarak görmekteydi.²² Kendisine bahşiş verilmesi için övgüde aşırıya giderdi. Eğer kendisine bahşiş verilmez ise karşısındakini hicvederdi. İnsanların mal ve namûslarına dil uzatırdı.²³ Bu ve bunun gibi şairlerin süffi hedefleri bulunmaktaydı. Kendi hayal ve duygularını tatmin etmek onların alemleriydi. Gerçek alemin değil, hayal aleminin insanlarıydılar. Gerçek hayat, onlara çekici gelmez. Hayatın gerçekleri onları üzerse hemen oradan kaçıp hayal alemine veya ütopya alemine sığınır-lardı. Bu yüzden de çok söz söylerler. Söyledikleri şeyleri yaşasınlar veya yaşamasınlar bu onlar için önemli değildi. Bu söylemleri kendilerinde zamanla kuruntuya dönüşürdü.²⁴ Bu şairlerin şiirleri için Hz. Peygamber, “Bir adamın içinin şiir dolu olmasından, kusmuk dolu olması onun için daha hayırlıdır.”²⁵ buyururdu.

Bu hadîsin sened ve metniyle ilgili değerlendirmeleri de burada sunup konuyu netice-lendirmek istiyoruz: Bu hadîsin sahâbe râvîleri Ebû Hureyre (r.a.),²⁶ Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.),²⁷ Ömer b. Hattap (r.a.),²⁸ İbn Ömer (r.a.)²⁹ ve Aişe (r.a.)³⁰ dir. Aişe (r.a.)'ye yukarıda naklettiğimiz hadîs sorulunca bu hadîsin ravîsi Ebû Hureyre (r.a.)'ye serzenişte bulunarak şöyle demiştir: “Allah (c.c.) Ebû Hureyre (r.a.)'ye rahmet etsin! Hadîsin başını ezberle-miş. Ama sonunu ezberlememiş. Muhakkak müşrikler, Allah (c.c.)'ın Resûlü (s.a.s.)'ne vezinli şiirlerle satışıyorlardı.” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştu: “Siz-den birinizin içinin irin dolu olması, şiir dolu olmasından daha hayırlıdır.”³¹

Ebû Hureyre (r.a.) yukarıdaki hadîsin sadece son kısmını rivayet etmiştir. Ebû Hurey-re (r.a.)'den gelen bir başka rivayet “Bir kişinin içinin irin dolu olup içinde onu çürütmesi, içinin şiirle dolu olmasından daha hayırlıdır.”³² şeklinde nakledilmiştir.³³

Bu durumda iki hadîs sened yönünden ele alındığında Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivaye-ti Buhârî (ö. 256/870)'nin *es-Sahîh*'inde geçtiğinden Aişe (r.a.)'nin rivayetinden sahîh

22) Nejdîet Gürkan, “Muhadram Şairlere Göre Hz. Muhammed”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2003, C. 6, S. 16, s. 6.

23) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s. 116.

24) Seyyid Kutup, *fi-Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 2003-1423, C.V, s. 2621.

25) Müslim, Şiir 9; Buhârî, Edeb 287; Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen*, Dâru's-Selam, Riyad 1421-2000, Edeb 42.

26) Buhârî, Edeb 289; İbn Mâce, Edeb 42.

27) İbn Mâce, Edeb 42.

28) Ebû Câ'fer Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Zehra- Muhammed Seyyid, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994-1414, C.V, s. 295.

29) Buhârî, Edeb 289.

30) Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, C.V, s. 296.

31) Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, C.V, s. 296.

32) Buhârî, Edeb 289; İbn Mâce, Edeb 42.

33) Ayrıca bkz.: Nejdîet Gürkan, “Hz. Peygamber'in Şiir ve Şairlere Bakış Açısı”, *IV. Kutlu Doğum Sem-pozyumu-Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi*, Isparta, S. 2002, s. 183.

olduğu düşünülebilir. Aişe (r.a.)’nin rivayetiye Tahâvî (ö. 321/933)’nin *Şerhu Meâni’l-Âsâr*’ında geçmektedir. Bu, Tahâvî (ö. 321/933)’nin Aişe (r.a.)’den yaptığı rivayetin zayıf olduğu anlamına gelmez. Rivayetler sahâbî râvîleri üzerinden değerlendirilirse bu ortaya çıkar. İbn Hacer (ö. 852-1448), Ebû Hureyre (r.a.)’nin rivayetindeki eksikliğin râvîlerden kaynaklandığını belirtir. Hadisin râvîlerinden İbn Kelbî (ö. 692/1293)’nin “vâhil-hadîs” olduğunu belirterek onu cerheder. Tahâvî (ö. 321/933)’nin rivayetini ise, daha sahih bulur.³⁴

Süheylî (ö. 581/1184), Buhârî (ö. 256/870)’nin *es-Sahîh*’indeki, Aişe (r.a.)’nin rivayetinde geçen “Müşrikler Hz. Peygamber’e vezinli şiirlerle sataşıyorlardı” ifadesinin Aişe (r.a.)’nin yorumu olduğunu belirtir.³⁵ Dolayısıyla Aişe (r.a.)’nin rivayetini müdreç hadîs kapsamına alır. Bunun aksine telakkîlerde olmuştur.

Metin yönünden rivayetler ele alındığında, Ayşe ve Ebû Hureyre (r.a.)’nin rivayetleri, birbirlerine zıt anlam içermektedirler. Bu konuyla muhtelifu’l-hadîs ilmi ilgilenmektedir. Bu iki hadîsin arasındaki zıtlık, Hz. Peygamber’in bu rivayeti neden söylediği anlaşıldığında ortadan kalkmaktadır.³⁶ Hz. Peygamber’in bu hadîsi neden söylediği Aişe (r.a.)’nin rivayetinde geçmektedir. Bu bir tercih sebebidir. Ayrıca Ebû Hureyre (r.a.) hadîsin baş tarafını dinlemeden rivayet etmiştir. Buna göre Aişe (r.a.)’nin rivayeti tercih edilirse iki hadîs arasındaki ihtilaf ortadan kalkmış olur. Bu tür hadîslerde ihtilafı giderme konusu fıkıh ve kelâm ilmi açısından daha da önemlidir.³⁷ Çünkü onlar, amel veya itikat yönünden bir konuda hüküm ortaya koymak zorundadırlar. Aşağıda bazı alimlerin bu iki hadîs hakkındaki değerlendirmelerini sunuyoruz:

Şiirle iştigali caiz görmeyenler, Ebû Hureyre (r.a.)’nin “Bir kişinin içinin irin dolu olup içinde onu çürütmesi, içinin şiir dolu olmasından daha hayırlıdır.”³⁸ hadîsini delil getirmektedirler.³⁹ Mubârekfûrî (ö. 1353/1934), hadîsteki bu ifadede kinâye sanatı yapıldığını söyler. Kur’an’dan alıkoyan veya içerisinde Rasûlullah (s.a.s.)’a küfür bulunan şiirlerin “irin” kelimesiyle anlatıldığını belirtir.⁴⁰ Kurtubî (ö. 676/1273) ise bu ifadeden, batıl söze dalmak, gıybet, boş ve çirkin sözler kastedildiğini ifade eder.⁴¹

Aynî (ö. 855/1451) konuyu şiir bazında değil de şair bazında ele alır. Şairin günlük yaşamında Allah (c.c.)’ı zikretmek, Kur’an okumak ve şer’î ilim tahsili yapmak, şiir-

34) İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîh el-Buhârî*, Thk. Abdurrahman el-Berrak, Dâru Taybe, Riyad, 2005-1426, C.XIV, s. 26.

35) İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, C.XIV, s. 26.

36) Yatkın, Nihat, *Hadîs Anlama Yöntemleri (Basılmamış Ders Notları)*, Erzurum, 2009, s. 20.

37) Yatkın, *Hadîs*, s. 23.

38) Buhârî, Edeb 289; İbn Mâce, Edeb 42.

39) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s. 117.

40) Mubârekfûrî, *Tuhfetu’l-Ahvezî bi Şerhi Câmi’-Tirmîzî*, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 2001-1421, C.VII, s. 266.

41) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s.117.

den daha çok vaktini alıyorsa bunda bir vebâl olmayacağı görülmüştür.⁴² İbn Hacer (ö. 852/1448) de bu görüşe yakın ifadelerde bulunur.⁴³

Konuyu, hem şiir hem şair bazında irdeleyen hadîşçiler de vardır. Nevevî (ö. 676/1278) bunlardan birisidir. O, kişinin “içinin irin dolu olması”na sebep olan şiirlerden kastedilenin, müslümanı Kur’an okumaktan, şer’î ilimleri öğrenmekten, Allah (c.c.)’ı zikretmekten alıkoyan şiirler olduğunu belirtir. Neticede bu tür şiirlerin kişiyi Allah (c.c.)’ı zikretmek ve Kur’an okumaktan alıkoyacağını bildirir.⁴⁴ Şair ile ilgili olarak ise şu hususu belirtir: Hafızası Kur’an, hadîs ezberiyle dolu olan bir kişinin, çok az bir miktar dine uygun şiirleri hafızasında tutmasında sakınca görmez.⁴⁵

Her türlü şiiri hoş görmeyenler de vardır. Mesrûk (ö. 63/683), İbrahim en-Nehâf (ö. 96/715), Salim b. Abdillâh (ö. 108/727), Hasan-ı Basrî (ö. 110/729) her ne şekilde olursa olsun şiirle iştigal etmeyi kerih görmüşlerdir.⁴⁶ Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî (ö. 1176/1762) ise, adeta şiire tamamen karşı bir duruş sergiler. Şiirin İslâm’a yabancı milletlerden girdiğini belirtir. Bu tür hususlarla çok meşguliyetin kişide kendisini beğenme hissini uyandıracığına işaret eder. Şiirin riyâ için söz söyletmeye hatta günah olan sözlere başlatabileceğine dikkat çeker. Bu yüzden dilin afetleri nelerse, şiir de olsa bunlardan sakınmak gerektiğini ifade eder.⁴⁷

Netice olarak makbûl olmayan şiirler içerisinde Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.s.)’ne hakaret taşıyan şiirlerdir. Bu şiirler nefis duyguları kabartan, onun iğrenmesini, şehvetini, korkusunu anlatan şiirlerdir. Hayal mahsûlü olup hayatın gerçekleri karşısında mümince bir duruşu savunmayan şiirlerdir. Akıllarına gelen her alanda söz söylemeyi maharet sayarlar. İnsanları Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.s.)’nün murad ettiği yaşantıdan uzaklaştırırlar.

Hadîşçiler arasında konuyla ilgili her iki rivayet sened ve metin açısından değerlendirilmiştir. Ebû Hureyre (r.a.) rivayetini sahih kabul edenler olduğu gibi, Aişe (r.a.) rivayetini sahih kabul edenler olmuştur.

2. Olumlu Karşılıdığı Şiirler ve Özellikleri

Hz. Peygamber’in yaşadığı toplumda şiir eskiden beri vardı. Şiir o zamanki toplumun duygularının ve hayat tarzının adeta bir yansımasıydı.⁴⁸ Brockelmann (ö. 1956), Araplar

42) Bedruddin Ebu Muhammed Aynî, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2001, C.XII, s. 288, 289.

43) İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, C.XIV, s. 26, 27.

44) Nevevî, *Minhâc*, C.XV, s. 13, 14.

45) Nevevî, *Minhâc*, C.XV, s. 13, 14.

46) Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, C.XII, s. 288.

47) Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, *Hucetullah ul-Bâlîğa*, Thk. Seyyid Sâbik, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, 2005-1426, C.I, s. 312, 313.

48) Mehmet Yalar, “Câhiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirin Sosyal Arka Planı”, *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 2006, C. 15, S. 1, s. 93.

kabileler arasında bir takım ayrılıklar yaşamalarına rağmen, cahiliye döneminden beri şiirle birlikliliklerini sağlamayı başardıklarını ifade eder.⁴⁹ Onların şiirlerinde din olgusunun hep ön planda olduğu, cahiliye dönemindeki şiirlerinde putları övdükleri arap dilleleri tarafından, belirtilmiştir. Sahâbe müslüman olunca şiirlerindeki put övgüsünün yerini, Allah (c.c.) sevgisinin aldığı belirtilen gerçeklerdendir.⁵⁰

İlk bakışta Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda şiire karşı olduğu, toplumu şiirden soyutlamak istediği akla gelebilir.⁵¹ Batıda bu yaklaşım içerisinde olanlar olmuştur. Platon (MÖ. 427-347) şiiri, insan aklına ve tabiatına aykırı, realiteden uzak sahte bir olgu olarak görmüştür. Adeta insanı şiirden soyutlayan bir düşünce içerisine girmiştir.⁵²

Hz. Peygamber, şiire tamamıyla karşı değildir. İçerisinde güzel sözlerin olduğu şiirlere, olumsuz bir tavır takınmamıştır. Hz. Peygamber'in sünnetinde olumlu görülen şiir, "Güzel şiir, güzel söz gibidir. Çirkin şiir ise, çirkin söz gibidir."⁵³ ifadesiyle yerini bulmuştur. Bu konudaki başka bir rivayette Ka'b b. Mâlik (r.a.), "Allah (c.c.) senin de bildiğin üzere şiir konusunda hükmünü indirmiştir. Peki bu konuda senin görüşün nedir?" diye Rasûlullah (s.a.s.)'a sorunca o, "Muhakkak mümin canıyla, kılıcıyla ve diliyle cihat eder. Canımı kudret elinde tutan o zâta yemin olsun! Gerçekten sizin kâfirlere karşı şiir okumanız, yayından fırlayan oktan onlarda daha çarpıcı bir etki bırakır."⁵⁴ buyunca Ka'b b. Mâlik (r.a) şu şiiri okudu:

جائت سخینت کی تغالب ربها وليغلبن مغالب الغلاب

"(İmânı) Ateşleyen Rabbisinin gâlip gelmesi için geldi. Allah (c.c.)'a yemin olsun ki o, bütün gâlip gelenleri mağlup edecektir." deyince Rasûlullah (s.a.s.), "Ey Ka'b andolsun Rabbini bu sözlerinle medheyledin." buyurdu.⁵⁵

Hz. Peygamber'in "Muhakkak şiirde sizin için bir hikmet vardır.⁵⁶ hadîsini İbn Manzûr (ö. 1312/1893) şu ilave cümleyle nakleder: "O halde size Kur'an'da bir şeyin anlamı kapalı gelirse onun anlamını şiirde arayınız! Zira o, Arapçadır."⁵⁷ Dolayısıyla şiir-hikmet

49) Carl Brockelmann, *Târîhu's-şu'ûbi'l-İslâmiyye*, Terc. Nebîh Emîn Fâris- Munîru'l-Ba'al-bekkî, Beyrut, 1988, s. 29

50) Mehmet Yalar, "Din Faktörü Işığında Cahiliye Şiirine Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 2002, C. 15, S. 2, s. 27.

51) Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, C.VII, 266; Kutup, *Fi-Zilâli'l-Kur'an*, C. V, s. 2622;

52) Mehmet Yalar, "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi -Mukayeseli ve Analitik Bir Bakış-", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 2002, C. 15, S. 2, s. 112.

53) Ali b. Ömer Darekutnî, *Sünen*, Thk. Şuayip el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004-1424, C.V, s. 274.

54) Ahmed Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayip el-Arnâvut, Beyrut, 1998-1419, C.II, s. 456.

55) Müslim, Fezâil 157.

56) Müsned, C.II, s. 456.

57) Ebu'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990-1410, C.V, s. 410.

Hız. Peygamber'in şiirinde içiçedir. İçerisinde hikmet olmayan şiirler ise, vezinli sözden öteye geçemeyen sözler topluluğundan başka bir şey değildir.⁵⁸

Hız. Peygamber, kendisini şiirden müstağnî saymamıştır. Şiir dinlemiştir. Huzurunda şiir okutmuştur.⁵⁹ Hatta Arapların ünlü kadın şairi Hansâ (24/645), Hız. Peygamber'in huzuruna geldiğinde Hız. Peygamber ondan şiir okumasını isterdi. Eliyle de işaret ederek, "Oku ey Hansâ (24/645)!" derdi.⁶⁰ Hız. Peygamber sahâbenin mescidde kâfirlerin aleyhinde şiir okumalarına musaade etmiştir. Kâfirlere karşı şiir okurken sahâbîsi için dua etmiştir.⁶¹ Kâfirlerin aleyhine şiir okuduğu müddetçe Cebrail (a.s.)'in Hassân b. Sâbit (ö. 60/682)'e destek olacağını garantisini vermiştir.⁶²

Hız. Peygamber'in huzurunda şiir okunması konusunda Câbir b. Semure (r.a.)'nin naklettiğine göre o şöyle dedi: "Ben Rasûlullah (s.a.s.)'in yanında yüz defadan fazla oturdum. Rasûlullah (s.a.s.)'in sahâbesi karşılıklı şiir okurlardı. Cahiliye dönemindeki bazı mevzuları da aralarında yâd ederlerdi. Rasûlullah (s.a.s.) susardı. Çoğu kere onlara tebesüm ederdi."⁶³

Bu hadîslerden şu sonucu çıkarabiliriz: Hız. Peygamber tarafından şiir tamamen zararlı veya tamamen faydalı bir şey olarak görülmemiştir. İçerisinde dînen güzel sayılan hususların olduğu şiirler onun tarafından güzel kabul edilmiştir. O bu tür şiirlere olumlu yaklaşmıştır.⁶⁴

Hız. Peygamber'in bir özelliği, müminlere hikmeti öğreten peygamber olmasıdır. Şiirin içerisinde hikmet olduğunu bildiren de o'dur.⁶⁵ Bu durumda şiirin hangi özelliklerle bezediğinde hikmet sayılacağı onun sünnetinden öğrenilebilir. Mubârekfûrî (ö. 1353/1934) içerisinde Allah (c.c.)'ı ve Resûlü (s.a.s.)'nü öven, zikir, zühd, nasihat bulunan şiirler zemmedilmemiştir. Hız. Peygamber'in aşağıda vereceğimiz uygulamaları da bunlara örnektir.⁶⁶

Ebû Süfyân (ö. 30/652), Amr b. As (ö. 42/664), Abdullah b. Ziba'râ (r.a.) gibi kureyşli müşrik şairlerin hücumları artınca Hassân b. Sâbit (ö. 60/682)'e bunlara cevap vermesi için musaade etmişti. Hassân bunlara cevap vermek için Rasûlullah (s.a.s.)'tan izin is-

58) Ahmed eş-Şâyib, *Usûlu'n-Nakdi'l-Edebî*, Kahire, trs., s. 296

59) Müslim, Şiir 1.

60) İbn Abdî'l-Berr, *el-İstiâb*, C.III, s. 210.

61) Zeynuddîn Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Terc. Ahmed Naim, Emel Matbaacılık, Ankara, 1980, C.1, s. 397, 398.

62) Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, Thk. Muhammed Nasiruddin Elbânî, Dâr'u İbnü'l-Hazm, Beyrut 2005-1426, Edeb 95.

63) Ebû İsâ Muhammed b. İsa es-Sevre Tirmizî, *Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2001-1421, Edep, 70.

64) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XIII, s.117.

65) Müsned, C.II, s. 456.

66) Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, C.VII, s. 266.

temiştii. Ancak Rasûlullah (s.a.s.), “Ben de Kureyş’tenim beni onlardan nasıl ayırıp da hicvedeceksin?” deyince Hassân, “Seni onlardan hamurdan kıl çeker gibi çeker ayırırım.” demiştir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) Hassân’dan “Kabilelerin eski eyyâm, mesâlib, ahbâr ve ansâbı hakkında bilgi edinmesi için Ebû Bekr’e başvurmasını istemiştir.”⁶⁷

Amr b. Reşid (r.a.) babasından o da Rasûlullah (s.a.s.)’tan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) Amr’ın babasına bir gün şöyle dedi: “Ümeyye b. Ebî Salt’ın şiirlerinden ezberinde olan var mı? diye bana sordu. Ben, “Evet” dedim. Rasûlullah (s.a.s.), “Hadi oku!” buyurdu. Sonra ben ona şiir okudum. Rasûlullah (s.a.s.), “Daha oku!” buyurdu. Ben ona yüz beyit kadar şiir okudum.⁶⁸ O, her beyit arasında, “Devam et!” buyuruyordu. Sonra “Ümeyye müslüman olmaya yaklaştı.” buyurdu.⁶⁹

Rasûlullah (s.a.s.) bu örnekte Ümmeyye b. Salt’ın şiirini beğenmiştir. Zira Amr’ın babası Allah (c.c.)’ın birliği, öldükten sonra dirilmeden bahseden, içerisinde kötü bir söz olmayan bir şiiri ona okumuştur. Bu örnekten, Rasûlullah (s.a.s.)’in olumsuz bir unsur içermemesi durumunda, cahiliye şiirini dinlemekten zevk aldığını anlamak da mümkündür. Bununla birlikte şiirde en çok sevindirici bulunduğu özelliğın, müşrik birisinin İslâm’a yakınlaşmasıdır.

Nevevî (ö. 676/1278) bu hadîsi delil getirerek cahiliye devrinde yazılan şiir de olsa içerisinde tevhid, ölümden sonra diriliş vb. konuların olduğu, kötü söz bulunmayan şiirleri okumanın, dinlemenin ve bu şiirleri ezberlemenin günah olmayacağını belirtmiştir.⁷⁰

Bu konuda bir başka örnek Hassân b. Sâbit (ö. 60/682) ile ilgilidir. O, İslâm ile beraber şiirini de kemâle erdirmişti. Müslüman olmadan evvel kabile taassubu, cesaret, kadın vb. her konuda şiir yazardı.⁷¹ Müslüman olunca sahâbeden bir arkadaşı ona şu şekilde nasihat etti: “Ey kardeşim! Müslüman olunca şiirini ihtiyarlattığını fark ediyorum. Yani her şeyi eskisi gibi allayıp pullamıyorsun!” Hassân, bu kişiye şu karşılığı verdi: “Ey kardeşimin oğlu! Muhakkak İslâm yalan sözü yasaklar. Halbûki, şiir, yalan sözü süslü gösterir. Yani, bir şeyi vafederken onun güzelliğında aşırı gidip haketmediğı halde övgü mahiyetinde bir şeyler söylemek yalanın tâ kendisidir.”⁷² Dolayısıyla şiirin mevzû edindiğı hususlar gerçekle ilgili olmalıdır. İnsanları hak ve hakikate, hayatın ve ölümün gerçeklerine davet etmelidir. Bir seferinde Hz. Peygamber dinlediğı bir şiirin ardından beyitlerin en doğrusu, şair Lebid b. Rebâa (ö. 40/661)’nın söylediğı şu şiirdir:

67) Müslim, *Fezâil*, 153, 157.

68) Müslim, *Şiir* 1.

69) İbn Mâce, *Edeb* 41.

70) Nevevî, *Minhâc*, C.XV, s. 11.

71) Dursun Hazer, “Hz. Peygamber’in Şairi Hassân b. Sâmit’in Şiirlerinde Övülen ve Yerilen Değerler”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Çorum, 2006, C. 1, S. 1, s. 92, 93.

72) İbn Abdi’l-Berr, *el-İstiâb*, C.II, s. 195.

الْحَمْدُ لِلَّهِ إِذْ لَمْ يَأْتِنِي أَجْلِي “Dikkat edin Allah (c.c.)’ın haricinde her şey fanidir.”⁷³

Cahiliyye devrinin ünlü şairi Lebid b. Rebîa (ö. 40/661) müslüman olduktan sonra sadece şu beyti dillendirmiştir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ إِذْ لَمْ يَأْتِنِي أَجْلِي حَتَّىٰ اِكْتَسَيْتَ مِنَ الْأَسْلَامِ سِرْبَالًا

“Ecelim gelmeden bana İslâm’dan (sırbâlen) bir pay sahibi kılan Allah (c.c.)’a hamdolsun!”⁷⁴

Lebid b. Rebîa (ö. 40/661) müslüman olduktan sonra bu şiirinden başka bir şiir inşâd ettiği görülmemiştir.⁷⁵ Lebid müslüman olduktan sonra maddî sıkıntı içerisine girip sıkıntı çekmesine rağmen doğru sözlülüğünden vazgeçmemiştir. Bu onun hikmet sahibi birisi olduğunu gösterir.⁷⁶ Aslında Hz. Peygamber dönemindeki şiirlere bakıldığında bunların bir hikmet arayışı olduğu da anlaşılır.

Aişe (r.a.), Abdullah b. Zübeyr bu tür şiirler için Hz. Peygamber’in “Muhakkak ki şiirde hikmet vardır.”⁷⁷ buyurduğunu nakleder. Bu hadîsin “Muhakkak ki şiirde hüküm vardır.” şeklinde bir başka şekliyle de rivayeti vardır.⁷⁸

Hz. Peygamber’in hikmet olarak tanımladığı şiirde kısaca şu özelliklerin olduğu da söylenebilir: İnsanî, fıtrî, ahlâkî ve sosyal kurallar ile çatışmayan bir özellik taşır.⁷⁹

Netice olarak Hz. Peygamber sahâbesine şiirlerinde Allah (c.c.)’ın varlığı ve birliği, ölümden sonra dirilmeyi, güzel ahlâkî, zühdü konu edinen şiirelerin okunmasına musaa-de etmiştir. Allah (c.c.)’ı ve Resûlü (s.a.s.)’nü öven, Allah (c.c.)’ı zikreden, dinî tavsiyede bulunan, İslâm’ı müdâfaa eden şiirler teşvik edilmiştir. Bu tür şiirler hikmet ve hükümle eş değer görülmüştür. Hz. Peygamber tarafından da desteklenmiştir. Şairlerin kâfirlere şiir söylerken söyledikleri şiirler cihat unsuru kabul edilmiştir. Bu yüzden kendileri için gerekli olan alt yapılarını geliştirmeleri onlardan istenmiştir. İnsanların anne babalarına dil uzatan, onların onurlarıyla oynayan şiirler yasaklanmıştır. İçerisinde kötü sözlerin bulunduğu, kadınların konu edildiği şiirler kesin bir dille nehyedilmiştir.

73) Nevevî, *Minhâc*, C.XV, s. 13. İbn Abdî'l-Berr, *el-İstiâb*, C.II, s. 195.

74) Zebîdî, *Tecrid*, C. 1, s. 395.

75) Zebîdî, *Tecrid*, C. 1, s. 395.

76) Mehmet Yolcu, “Lebid b. Rebîa b. Rebia ve Tevhide Çağırın Şiiri”, *Hikmet Yurdu*, Malatya 2008, C. 1, S. 2, s. 132.

77) Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, C. V, 296, s. 297.

78) Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, C. V, 296, s. 7.

79) Ahmed Boyozan, “es-Sünnetü'n-Nebeviyye ve'l-Kıyemü'l-İnsâniyye fi'l-Ebdâi'l-Edebiyye”, *Camiatu Muhammed b. Abdillâh, Kıyamü'l-İnsâniyye Sempozyumu*, Katar, 2005, s. 504.

2.1. Hz. Peygamber'in Olumlu Karşılıdığı Şiirlerin Konuları

Hz. Peygamber'in döneminde ne tür şiirlerin okunduğu konusuna da değinmek istiyoruz. Aşağıda Hz. Peygamber döneminde okunan bazı şiirleri sunacağız. Bunların okundukları zamanlara veya ne amaçla okunduklarına işaret edeceğiz. Daha evvelden de işaret ettiğimiz üzere bu şiirlerin arka planı bilinmeden anlaşılabilirliği mümkün değildir. Biz de bunların “nerede, ne zaman, neden okunduklarını?” tespit etmeye çalıştık. Buna göre bir sınıflandırmaya gittik. Şu konuları tespit ettik.

a. Mescid İnşası Hakkında Şiir İnşadı

Hz. Peygamber Medineye geldiğinde mescit inşa etmeye karar vermişti. Mescidi de devesinin çökeceği yere yapacağını ifade etmişti. Devesi Es'ad b. Zü'râre'nin yanında kalan iki yetim çocuğun arsasına çökmüştü. Hz. Peygamber bu yetim çocukların arsasına mescidi inşa etmeye karar verdi. Ardından sahâbesiyle birlikte mescidi inşâ etmeye başladılar. Mescidi inşâ ederlerken Hz. Peygamber, sahâbeyle beraber tuğla taşımaya başladı. Tuğla taşıırken şu şiiri okuyordu:

هذا أبر ربنا وأطهر هذا الحمال لاحمال خبير

Bu tuğla taşıma, hurma, kuru üzüm taşımak gibi değildir. Bu tuğla taşıma, sevap ve günahın arınma bakımından Rabbimizin en iyi olarak kabul ettiği şeydir,

Devamında şöyle diyordu:

اللهم إن الأجر أجر لأخرة فارحم لأئصار والمهاجرة

Allah (c.c.)ım! Asıl mükâfat ahiret mükâfatıdır. O halde Ensârî ve Muhaciri bağışla!

Hz. Peygamber'in burada okuduğu mısraların şiir olup olmaması konusu başta hadîşçiler arasında olmak üzere tartışma konusu olmuştur. Zira ayette “Biz ona şiir öğretmedik...”⁸⁰ buyurulmuştur. İbn Şihab ez-Zührî (ö. 123/741), “Burada geçen beyitlerden başka hiçbir yerde Rasûlullah (s.a.s.)'in şiir okuduğu bize ulaşmamıştır.” şeklinde açıklamaya yapmıştır.⁸¹ Aynî (ö. 855/1451) burada Hz. Peygamber'in okuduğu şiiri şu şekilde değerlendirir:

Hz. Peygamber'in şiir okumasıyla ilgili olarak iki farklı durum ortaya çıkmıştır. Birincisine göre Recez olan şiir, vezinli olan şiirlerdir. Hz. Peygamber bunu yapmamıştır. İkincisi, Hz. Peygamber'e şiir yazmak haramdır. Okumak değildir, şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁸² O, şair olsaydı veya şair gibi yetişmiş olsaydı, panayırda peygamberliğinden önceki dönemde şiirler okurdu. Risalet görevi verildikten sonra zaten şiir ona haram kılınmıştır.⁸³

80) 36/Yasîn/69.

81) Buhârî, *Menâkıb*, 387.

82) Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XVII, s.71.

83) Gürkan, “Hz. Peygamberin Bakış Açısı”, s. 181, 182.

İbn Hacer (ö. 852/1448) bu lafızların Hz. Peygamber'in ağzından şiir niyeti olmadan döküldüğünü bildirir.⁸⁴ Bu ifadelerin şiir sayılamayacağı gibi, bunları söyleyene şair de denilemeyeceğini bildirir. Bu durumun Kur'an ayetlerinde de görüldüğünün örneklerini verir. Ayet sonlarının zaman zaman aynı kelime veya harfle bitmesinin şiirin değil, fasih Arapçanın bir gereği olduğunu belirtir.⁸⁵ Bu görüşü savunanlar Kur'an'ın vahiy mahsulü olmasından hareketle Hz. Peygamber'e şiir isnat etmenin bir takım sorunlar ortaya çıkaracağından bahsetmektedirler.⁸⁶

Arap diltçiler, Hz. Peygamber'e şiir isnat etme konusunda hadîşçilerden farklı düşünmektedirler. Onlar şiirin tanımını tefsirciler ve hadîşçiler gibi yapmadıklarından bu farklılık olmuştur.⁸⁷ Hz. Peygamber'in yaşadığı çevrenin bir eseri olarak ezberinde şiir olduğunu, bazen şiirin ilk kelimesini söyleyip gerisini başkasına bıraktığını bazen de şiiri doğru bildiği halde kelimeler arası takdim te'hir yaparak şiir okuduğunu naklederler. Onların verdiği bu rivayetler hadîs kaynaklarımızda geçmemektedir.⁸⁸

b. Harp Konusunda Şiir İnşadı⁸⁹

Sahâbe savaş meydanlarında kâfirlere onların söyledikleri gibi şiirler söylemişlerdir. Bu onları psikolojik olarak çökertmiştir. Savaş için saf tutan müminlere ise moral, motivasyon sağlamıştır. Bu çalışmamızda bu tür şiirleri inceleyeceğiz. Önceliğimiz, hadîs

84) Bu konuda hadîşçiler, tefsirciler aynı görüştedir. Hz. Peygamber'in buradaki sözleri şiir değildir. Tefsirciler şiir terimini şu şekilde tanımlamıştır: "Kaâfiyeli olarak nazma dökülen her şey şiirdir." (Râgıp el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1426-2006, s. 280.) Buna göre Tefsirciler nazma dökülmeyen lafızları şiir saymazlar. Hadîşçiler, Klasik Edebiyatçıların şiir tanımlamasından istifade ederek konuyu biraz daha detaylandırır. Klasik Edebiyatçılar kendi yaptıkları şiir tanımından hareketle şunu söylerler: "Şiir yazma niyet ve kastı olmadan vezinli ve kaâfiyeli yazılmış sözler şiir sayılmaz." Hadîşçiler de buradaki niyet vurgusundan hareketle neticeyi şu şekilde özetlerler: Bazı ayetlerin ve hadîsler (Yukarıda Hz. Peygamber'e ait ifadelere benzeyen lafızlar da buna girer) şiir sayılmaz. Çünkü bunlar şiir kastıyla söylenmemiştir. Velez ki, ayetler ve bu kapsamda Hz. Peygamber'e nispet edilen şiirimsi merfû hadîsler, bir kısım aruz vezinlerine uygun veya kaâfiyeli şekilde gelseler dahi yine de şiir sayılmazlar. Çünkü şiirde mânâlar lafızlara tâbi iken ayet ve hadîslerde mânâlar lafızlara tâbidir. (Durmuş, C.XXXIX, s. 145.)

85) İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, C.XIV, s. 12, 14.

86) Örnekler için Bkz.: Gürkan, "Hz. Peygamberin Bakış Açısı", s. 182, 183.

87) Sibeveyh şiir terimini kelimelere has kılmaz. "Vukû bulan veya vukû bulacağı tasavvur edilen şeylerin insanların akıllarına ve gönüllerine düşmesidir." (İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C.V, s. 410.) der. Bu yüzden bir sözün kelimesiz duygularda akıp gitmesi de şiir olabileceğine göre Hz. Peygamber'in yukarıdaki ifadelerinin şiir olarak algılanabileceği sanki anlaşılıyor.

88) Mehmet Yalar, "İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, 2009 Bursa, C. 18, S. 1, s. 70-72; Muhammed İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kubrâ*, Beyrut, trs., s. 382; el-Merzubânî, *Mu'cemu's-Şu'arâ*, Beyrut, 1425/2005, s. 22.

89) Bunun da Hz. Peygamber'e şiiri öğretiminin Allah (c.c.) tarafından müsaade edemediği (36/Yasin/69) veya peygamberlerin şairlikle alâkalarının olmadığı (52/Tûr/30; 69/Hâkka/41; 21/Enbiyâ/5) konusundaki ayetlerle ters düşülme korkusu olabilir.

kaynaklarında geçen veya kısaca temas edilen şiirleri anlamaya çalışmaktır. Öncelikli olarak Buhârî (ö. 256/870)'de geçen rivayetler üzerinde çalışmamızı ele alacağız. Ardından başta Müslim (ö. 261/875) olmak üzere diğer hadîs kitapları, şerhler çalışmamıza ışık tutacaktır.

Enes'in naklettiğine göre muhacir ve ensar Medine'nin etrafında hendek kazıyorlardı. Çıkan toprağı yanlarına atarak şöyle söylüyorlardı:

نحن الذين بايعوا محمداً على لأسلام ما بقينا أبداً

Bizler ebediyyen var olduğumuz sürece İslâm üzere olacağımıza dair Muhammed'e biat eden kimseleriz.

Hz. Peygamber'de onlara şu şekilde cevap verdi:

اللهم انه لاخير الاخير الاخرة فبارك في الأنصار والمهاجرة

Allah (c.c.)ım! Muhakkak ki ahiret hayrından başka hiç bir hayır yoktur. O halde en-sâra ve muhacire bereket ihsân eyle!⁹⁰

Berâ b. Azib (r.a.) naklediyor: Hendek günü Rasûlullah (s.a.s.)'ın göğsündeki kılların toprağa bulandığını gördüm. Bir taraftan da adamın birisi (Abdullah b. Revâha (r.a.)) şu şiiri okuyordu:

اللهم لولا أنت ما هتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا
فأنزلن السكينة علينا وثبت الأقدام إن لاقينا
ان لألى قد بغوا علينا وإن أرادوا فتنة علينا

Allah (c.c.)'ım sen olmasaydın ne hidâyete ererdik,

Ne tasaddukta bulunabilirdik,

Ne de namaz kılabilirdik.

Düşmanla karşılaştığımızda üzerimize sekinet indir,

Ayağımızı sabitleştir,

Eğer düşman, bizim istemediğimiz bir fitneye bizi düşürmeyi isterse, muhakkak bize zulmedecektir.

Ravî dedi ki Abdullah b. Revâha (r.a.), bu cümleleri sesini en haddine kadar yükselterek okuyordu.⁹¹

Bu mısralarda Abdullah b. Revâha (r.a.), savaş hazırlığı yaptıkları sırada Allah (c.c.)'a dua etmektedir. Dua cümlelerine dikkat edildiğinde bunlar Kur'an'da geçen cümlelerdir.⁹²

Bu cümlelerin benzeri, Hayber'e savaşmaya gidildiğinde söylendiği başka bir ravî tarafından nakledilmektedir. Seleme b. Ekva'dan nakledildiğine göre o şöyle dedi:

90) Buhârî, Megâzî 255.

91) Buhârî, Megâzî 263.

Hz. Peygamber ile birlikte Hayber'e doğru yola çıktık. Bir gece boyunca yürüdük. Ansızın topluluktan bir adam Amir b. Ekvâ'ya şöyle dedi: Ey Amir içerisinde bilgi olan dizelerini bize dinlettirmiyeycek misin? Amir şairdi. Topluluğu şiir söyleyerek sevk ediyordu.

اللهم لولا أنت ما هتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا
 فاغفر فداء لك ما أبقينا وثبت الأقدام ان لا بقينا
 وألقين سكينت علينا انا اذا صيح بنا أتينا
 وبالصياح عولوا علينا

Allah (c.c.)'ım sen olmasaydın ne hidâyete erebilirdik,
 Ne tasaddukta bulunabilir ne de namaz kılabilirdik.

Sana fedayız Allah (c.c.)'ım! Bizi var ettiğin sürece bağışla günahlarımızı!

Düşmanla karşılaştığımızda sabit kıl ayağımızı.

İndir üzerimize sekinetini!

(Cihada) çağırıldığımızda hemen geldik, bize güvenenlerin (işittik) davetini.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.), “Topluluğu şiir söyleyerek sevkeden bu adam da kim?” buyurdu. Bu Amir b. el-Ekvâ'dır, dediler. Rasûlullah (s.a.s.), “Allah (c.c.) ona merhamet etsin.” buyurdu.⁹³

Müslim (ö. 261/875)'in, İyâs b. Seleme (r.a.)'den yaptığı rivayette Rasûlullah (s.a.s.), “Rabbin seni mağîret etsin! Şeklinde Amir'e Allah (c.c.)'tan istiğfar dilemiştir.”⁹⁴ Rasûlullah (s.a.s.) şehitler dışında kimseye özel olarak Allah (c.c.)'tan bağışlanma talebinde bulunmamıştır. Burada bir şair için Allah (c.c.)'tan bağışlanma talep etmiştir.⁹⁵

Bunun üzerine Hz. Ömer, “Ey Allah (c.c.)'ın Resûlü (s.a.s.), cennet sizin duanızın bereketiyle Amir'e vacip olmuştur.” dedi. Devamında Ömer “Ey Allah (c.c.)'ın Resûlü (s.a.s.) Amir'in hürmetine bizi de nasiplendirseniz!” şeklinde Rasûlullah (s.a.s.)'tan karınlarının acıktığını, bu yüzden yemek hazırlanmasını talep etmiştir...⁹⁶

Hayber meydanına geldiklerinde Yahudi şairi Murahhip şu şiiri okuyordu:

قد علمت خير آتي مرحب شاكى السلاح بطل مجرب
 إذا الحروب أقبلت تلهب

92) Bakınız: 2/Bakara/250; 17/İsrâ/74.

93) Buhârî, Megâzî 335.

94) Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 132.

95) Aynî, Umdetü'l-Kâfî, C.XVII, s. 337.

96) Aynî, Umdetü'l-Kâfî, C.XVII, s. 337.

Hayber! Sen bilirsin ki ben, kahraman, tecrubeli kılıcının şikayetçileri çok olan Mu-rahhibim.

Harp bir başlasın o kılıcım alev saçar.

Ona cevap vermek için Amir ortaya atıldı ve şöyle dedi:

قد علمت خبير أنني عامر شاكى السلاح بطل مغامر

Hayber! Sen bilirsin muhakkak ki ben, kahraman, savaş meydanını çılgın kılıç darbe-lerine boğan kılıcının şikayetçileri çok olan Amir'im.

Hayber'de savaş için iki ordu saf tuttu. Amir'in kılıcı kısaydı. Bir Yahudiyi öldürmek için ona saldırdığı sırada kılıcının uç kısmı kendi dizine saplandı. Bu yaradan dolayı Amir şehit oldu. Ordu Medine'ye geri döndü. Amir'in amcası Seleme (şöyle bir olay) anlattı: Rasûlullah (s.a.s.) beni gördü. Elimden tuttu. Bana, "Neyin var?" diye sordu. Ben, "Ey Allah (c.c.)'ın Resûlü (s.a.s.) anam, babam sana feda olsun. İnsanlar "Amir, (kendisini öldürdüğünden) ameli iptal oldu." Diyorlar. Rasûlullah (s.a.s.), "Bunu söyleyen kimse, yanlış söylemiştir. Amir için –İki parmağımı yanyana getirip işaret ederek- iki sevap bir- den vardır. O hem cihat etti, hem ettirdi. Hem gayret gösterip hem de cihat eden Amir gibileri az bulunur."⁹⁷

Bu hadîsten şu sonuçlar çıkartılabilir:

Hız. Peygamber burada savaşa giderken iman, teslimiyet, cihad vb. konularında bir şairin şiir söylenmesine müsaade etmiştir. Bu şiiri söyleyeni tanımak istemiştir. Şehit- lere yaptığı duayı ona yapmıştır. Zira Rasûlullah (s.a.s.)'ın istiğfar dilemesi Allah (c.c.) tarafından övülen bir hadisedir.⁹⁸ Ayrıca onun istiğfar ettiği müminlerin affedilecekleri Kur'an'ı Kerim'de ifade edilmiştir.⁹⁹

Şairliğini müslümanların cihadı esnasında kullanan birisi için Rasûlullah (s.a.s.) iki sevap olduğunu ifade etmiştir. Birincisi, kendisi cihat ettiğindedir. İkincisi, gayretinden dolayıdır. Bu gayreti, cihatla ilgili şiirlerle orduyu coşturmuş olduğundan veya kâfire sal- dırma hırsından kendisini kollayamayıp yaralamasından ileri gelmiş olabilir.

Hız. Peygamber gerçekte şehit olmuş birisi hakkında toplumda ileri geri konuşulma- sından rahatsızlık duymuştur.

Hız. Peygamber, böyle bir sahâbîsinin yakınıyla özel olarak ilgilenmiştir. Onun elin- den tutmuş, üzüntüsünün nedenini sormuş, onu teselli etmiştir.

Ayrıca bir kişi hakkında toplumda ileri geri konuşulanlara değil, Allah (c.c.) katındaki değere ve kişinin niyetine bakılmasını da ümmetine öğretmiştir.

97) Buhârî, Megâzî 335; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 132; İbn Hişâm, Sîret, s. 695, 696.

98) 63/Munâfikûn/5.

99) 4/Nisâ/64.

c. Zafer Neticesinde Şiir İnşadı

Hz. Peygamber Medine'ye gelince Yahudilerle anlaştı. Onlar, müslümanların düşmanlarına karşı tarafsız kalacaklarına dair söz vermişlerdi.¹⁰⁰ Müslümanlar Bedir savaşında galip gelince Yahudiler, Rasûlullah (s.a.s.)'in Tevrat'ta va'dedilen peygamber olduğunu söylediler. Ancak Uhud savaşını kaybedince tek yanlı olarak antlaşmayı bozdular. Liderleri Ka'b b. Eşref kırk atıyla beraber Mekke'ye giderek Ebû Sufyân ile antlaşma yaptı. Bunu öğrenen Rasûlullah (s.a.s.) Muhammed b. Mesleme'ye Ka'b. b. Eşref'i öldürttü.¹⁰¹ Nadiroğulları'nın olduğu bölgeyi kuşatma altına aldı. Kuşatmadan kaçıp ormana saklanmasınlar diye Buveyre denilen stratejik bölgedeki hurma ağaçlarının kesilip yakılmasını emretti.¹⁰²

Yahudiler bu emir üzerine Hz. Peygamber'e, "Bizi yeryüzünde fesat çıkarmaktan yasaklıyorsun. Ama sen bizim ağaçlarımızı kesiyorsun." dediler. Müslümanlar arasında da bu mevzu tartışma konusu olmuştu.¹⁰³ Bunun üzerine şu ayeti kerime indi.¹⁰⁴

"Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz veya onu kökleri üzerinde tutmanız hep Allah (c.c.)'in izniyle ve fasıkları perişan etmek içindir."¹⁰⁵

Hz. Peygamber Nadiroğullarının hurmalıklarını yaktırırken Hassân b. Sâbit (ö. 60/682) şu şiiri okudu:

وهان على سراة بنى لؤى حريق بالبويرة مستطير

Benî Luey'¹⁰⁶in ileri gelenleri tarafından, (Yahudilerin) evleri¹⁰⁷ delik deşik oldu,

Buveyre¹⁰⁸ mevkiinde ağaçları yakılmış bir halde yere serildi.

Ebû Sufyân b. Hâris b. Abdilmuttalip¹⁰⁹ ona şöyle cevap verdi:

أدام الله ذلك من صنيع و حرق في نواحيها السعير

ستعلم أينا منها بنزه وتعلم أى أرضينا تصير

100) Hüseyin Muhammed el-Magribî, *Bedru't-Temâm Şerhu Büllûgi'l-Merâm*, Thk. Muhammed Şuhûd Hirfân, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra 2005-1426, C.V, s. 508.

101) Döndüren, *Son Çağrı*, C.1, s. 880.

102) Buhârî, Tefsir 59.

103) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XVIII, s. 9.

104) Döndüren, *Son Çağrı*, C.1, s. 880.

105) 59/Haşr/5.

106) Kirmânî cesur yüreklilerden Rasûlullah (s.a.s.) ve arkadaşlarının kastedildiğini belirtmiştir. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XVII, s. 185.

107) Nadiroğullarının evleri.

108) Buveyre: Medine'de bir bölgenin ismi.

109) Bu sırada henüz müslüman olmamıştı. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuştur. Huneyn gazvesine Rasûlullah (s.a.s.) ile beraber katılmıştır. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XVII, s. 185, 186.

Yakılan Buveyre yangınına Allah (c.c.) devam ettirsin,¹¹⁰

Hangimizin kötülüğünün daha derin olacağını,

Hangi beldenin¹¹¹ daha çok zarara uğrayacağını da bileceksin!¹¹²

Nadiroğulları İsrailoğullarının on esbatından (kolundan) bir kolu olduğu için Hz. Peygamber onları sürgün cezasıyla cezalandırdı. Nadiroğulları sürgün edilmeyi kabul etmeselerdi. Kendileri esir edilip, öldürüleceklerdi.¹¹³

Bu durum Kur'an'da şu şekilde anlatılmaktadır: “Eğer Allah (c.c.) onlara sürgün cezasını yazmamış olmasaydı, hakikaten dünyada onları başka türlü cezalandırırdı.”¹¹⁴

Yukarıda anlatılan olaydan sonra, Nadiroğulları Rasûlullah (s.a.s.)'a suikast tertip ettiler. Daha evvel müslüman olmuş Nadiroğulları'ndan bir kadın bu durumu Rasûlullah (s.a.s.)'a bildirdi. Suikast önledi.¹¹⁵ Nadiroğulları can kaybı olmadan teslim oldular. Rasûlullah (s.a.s.) bölgeyi terketmeleri şartıyla onları bağışladı.¹¹⁶ Silah haricindeki eşya ve hayvanlarını alarak önce Şam,¹¹⁷ Ezriat, Eriha, Hire ve birkaç aile Hayber'e gittiler.¹¹⁸

Netice itibarıyla Nadiroğulları'nın evlerinin harap edilip yıkılması, sürgün edilmeleri, ağaçlarının kesilmesi Kur'an'da zikri geçen mevzulardır.¹¹⁹ Hassân b. Sâbit (ö. 60/682) de bu konuları şiirinde özetlemiştir.

Hassân'ın bu şiiri neden söylediğini araştırdık. Ağaçların yakılması esnasında Yahudi şairi Semmâk şiir îrad ediyor. Ardından Hassân ona cevap veriyor. Hassân'a da müşrik Süfyân b. Hâris cevap veriyor. Adeta üç şair birbiriyle karşılıklı atışıyor. Bu şiirler şu şekildedir:

Nadiroğullarından Yahudi şairi Semmâk ağaçların yakılmasıyla ilgili şöyle dedi:

110) Burada müslümanlara beddua ediyor. Dua etmiyor. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XVII, s. 186. “Bu yangın devam etsin. Sizin de hürmalıklarınız yansın.” demek istiyor.

111) Mekke ya da Medine'yi kastediyor. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XVII, s. 186.

112) Buhârî, *Megâzî* 77; Yukarıda metnini verdiğimiz şiiri günümüzdeki Buhârî nüshalarından anlamamız zor olduğu için şerhleri inceledik. Şerhlerde Kâbisî (Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XII, s. 240), İsmâîlî (Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XVII, s. 185) gibi farklı Buhârî rivayetlerine ve Küşmihenî (Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, C.XVII, s. 184, 185) gibi diğer Buhârî nüshalarına sık sık atıflar yapıldığını gördük.

113) Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, Ebû Bekr, “*el-Musannef*”, Thk. Habib el-A'zamî, Meclis İlmî, Pakistan, 1996-1416, C.V, s. 360.

114) 59/Haşr/3.

115) Abdurrezzak, *el-Musannef*, C.V, s. 359.

116) el-Magribî, *Bedru't-Temâm*, C.V, s. 508.

117) el-Magribî, *Bedru't-Temâm*, C.V, s. 508.

118) Döndüren, *Son Çağrı*, C.1, s. 880.

119) 59/Haşr/2, 3, 5.

ألسنا ورثنا الكتاب الحكيم	على عهد موسى ولم نصدف
وأنتم رعاء لشاء عجاف	بسهل تهامة ولأخيف
ترون الرعاية مجدا لكم	لدى كل دهر لكم مجحف
فيا أيها الشاهدون انتهو	عن الظلم والمنطق المؤنف
لعل الليلي وصرف الدهور	يدلن من العدل المنصف
بقتل النضير و اجلائها	وعقر النخيل ولم تقطف

Zamanın her an sizin yanınızda olduğu dönemlerde çobanlığı kendinize şeref kabul etip,

Siz Tihâme ve Ahîf bölgelerinin düzlüklerinde semiz ineklerin çobanlığını yaparken,

Biz, Mûsa döneminden beri ayrılmadığımız Kitâb'ı Hakîm'e mirasçı değil miydik?

Ey tanıklık edenler! Zulme ve kibir dolu anlayışa bir son verin!

Kim bilir? Geceler ve zamanın geçip gidişi Nadiroğullarının öldürülmesi, sürülmesi ve meyveleri henüz toplanmamış hurma ağaçlarının sökülmesi yerine insaf dolu bir açık-lamaya dönüşür.

Hassân b. Sâbit (ö. 60/682) ona şöyle cevap verdi:

تفاقد معشر نصروا قر يشا	وليس لهم ببلد تهم نصير
هموا اوتو الكتاب فضيعوه	وهم عمي عن التوراة بور
كفرتم بالقران وقد أبيتم	بتصديق الذى قال النذير
وهان على سراة بنى لوى	حريق بالبويرة مستطير

Bu topluluk Kureyş'e yardım ederek elindeki imkânı kaybetti,

Zaten onların beldeleri, yardıma mazhar olan bir belde değildi.

Onlar ehli kitapken o kitabı zâyî ettiler

Ellerinde kalmayan Tevrat'a karşı da zaten kördüler.

Nezîr olan (Mûsa) Kur'an'ı tasdik etmenizi öğütlerken,

O'ndan yüz çevirerek, onu inkâr ettiniz.

Benî Luey¹²⁰’in ileri gelenleri tarafından, (Yahudilerin) evleri¹²¹ delik deşik oldu,
 Buveyre¹²² mevkiinde ağaçları yakılmış bir halde yere serildi.
 Hassân’a Ebû Sufyân b. Hâris b. Abdilmuttalib şöyle cevap verdi:

أدام الله ذلك من صنيع و حرق في نواحيها السعير
 ستعلم أينما منها بنزه وتعلم أى أرضينا تصير
 فلو كان النخيل بها ركابا لقالوا لا مقام لكم فسيروا

Yakılan Buveyre yangınına Allah (c.c.) devam ettirsin,¹²³

Hangimizin kötülüğünün daha derin olacağını,

Hangi beldenin¹²⁴ daha çok zarara uğrayacağını da bileceksin!¹²⁵

Eğer bu yakılan hurma ağaçlarından gemi yapılabileseydi,

Kesinlikle Yahudiler size şunu derdi: Size burada yer yok buradan gidin!¹²⁶

d. Kâfirler Karşısında Şiir İnşadı

Allah (c.c.) müminlerin birbirlerine karşı merhametli kâfirlere ise, çetin bir duruş sergilemelerini istemiştir.¹²⁷ Kâfirlerle savaşı emretmektedir. Bu sayede mümin toplulukların galip geleceğini ve müminlerin kalplerinin huzura erip, kalplerinden öfkenin kaybolacağını bildirmiştir.¹²⁸ Hz. Peygamber’in hadîslerinde şiiri cihad silahı olarak görmüştür.¹²⁹ “Mümin kılıcıyla ve diliyle cihat eder.”¹³⁰ buyurmuştur. Bundan dolayı Hz. peygamber döneminde savaşlarda ölümler için ağıtlar yakılmış, savaş başlamadan evvel şiir atışmaları olmuştur.¹³¹ Bu konuda Aişe (r.a.)’den gelen başka bir rivayette Rasûlullah (s.a.s.) şöyle

120) Kureyşin cesur yüreklileri kastedilmiştir. Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, C.XVII, s. 185. Kirmânî cesur yüreklilerin Rasûlullah (s.a.s.) ve arkadaşlarının kastedildiğini belirtmiştir.

121) Nadiroğullarının evleri.

122) Büveyre: Medine’de bir bölgenin ismi.

123) Burada müslümanlara beddua ediyor. Dua etmiyor. Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, C.XVII, s. 186. “Bu yangın devam etsin. Sizin de hurmalıklarınız yansın.” demek istiyor.

124) Mekke ya da Medine’yi kastediyor. Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, C.XVII, s. 186.

125) Buhârî, *Megâzî* 77 (C.XVII, s.185).

126) Kurtubî, *el-Câmî li-Ehkâm*, C.XVIII, s. 9.

127) 48/Fetih/29.

128) 9/Tevbe/14.

129) Durmuş, “Şiir”, C.XXXIX, s. 148.

130) Müsned, C.II, s. 456.

131) Gürkan, “Şiir ve Şairlere Bakış”, s. 184.

buyurmuştur: “Kureyş’i (şiiirle) hicvediniz. Zira bu şekilde Kureyş’i hicvetmeniz yayından fırlayan oktan onlarda daha şiddetli bir etki bırakır.¹³² Hassân b. Sâmit şiiirlerinde normalde bir mümine söylemesi haram olan sözleri kâfirlere söylemiştir.¹³³

Uhud savaşında Hz. Peygamber, okçular tepesine okçuları yerleştirip başlarına Abdullah b. Cübeyr’i kumandan olarak bırakmıştı. Yerlerinden ayrılmamaları hususunda onlara sıkıca talimat vermesine rağmen, Abdullah b. Cübeyr haricinde bu emre riayet eden olmadı. Abdullah haricindekiler ganimet toplamak için yerlerini terktiler. Müslümanlar o gün yetmiş şehit verdi. Bu sırada Ebû Süfyân sağ kalan müslümanların yanına gelerek, “Bu topluluğun içerisinde Muhammed, Ebû Kuhâfe ve Ömer b. Hattap (r.a.) var mı?” diye sırasıyla sordu. Her seferinde Rasûlullah (s.a.s.) “Ona cevap vermeyiniz.” buyurdu. Ebû Süfyân kendi kendine, bunların üçü öldürüldü. Eğer hayatta olsalardı. Herhalde cevap verirdi.” deyince Hz. Ömer dayanamayarak “Ey Allah (c.c.)’ın düşmanı! Yalan söylüyorsun. Allah (c.c.) seni mahzun edecek şeyi, senin aleyhine bâkî kılsın” dedi. Bunun ardından Rasûlullah (s.a.s.), “Ona cevap veriniz.” buyurdu. Sahâbe, “Ne söyleyelim?” dediklerinde Rasûlullah (s.a.s.) “Allah (c.c.) daha üstün ve yücedir, deyiniz.” buyurdu. Bu sefer Ebû Süfyân Uzzâ bizim “Lehimize, sizin aleyhinize olsun.” dediğinde Rasûlullah (s.a.s.) sahâbeye, “Allah (c.c.) bizim mevlâmızdır. Sizin ise mevlânız yoktur, deyiniz.” buyurdu.¹³⁴

Bu hadîsten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber kâfirlerin söylediği sözlere karşı sahâbesinden mislince cevap verilmesini beklemiştir. Onlar cevap vermeyince kendisi cevap vermiştir.

Kâfirlerin söyledikleri sözlere misliyle cevap verilmesi konusu Kur’an’da geçmektedir. Rasûlullah (s.a.s.)’ın yüzüne karşı beddua eden Yahudilere misliyle karşılık verilmesi gerektiğinden bahsedilir.¹³⁵

“السام عليكم” “Ölüm sizin üzerine olsun” diyen Yahudilere Hz. Peygamber “عليكم” “Size olsun” demekle yetindi. Aişe (r.a.) dayanamayıp perde arkasından “Ölüm, Allah (c.c.)’ın laneti ve gazabı sizin üzerinize olsun” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Ey Aişe (r.a.)! Böyle yapma, yumuşak ve nazik davran. Sert, kaba ve kötü söz söylemekten sakın.” dedi. Aişe (r.a.), “Ey Allah (c.c.)’ın Resûlü (s.a.s.)! Onların ne söylediklerini işittin” deyince Rasûlullah (s.a.s.), “Ey Aişe (r.a.)! Benim verdiğim cevabı da işittin. Allah (c.c.) benim duamı kabul etti. Onlarınkini reddetti.” buyurdu.¹³⁶

Sonuç olarak Hz. Peygamber şiiiri bir cihat unsuru olarak görmüştür. Bu cihadın nasıl yapılması gerektiğini de ümmetine öğretmiştir.

132) Müslim, Fezâil 157.

133) Hazer, “Hassân b. Sâmit”, s. 97.

134) Buhârî, Megâzî 86.

135) 58/Mücâdele/8.

136) Müslim, Selâm 11.

Kâfirlerin söylediği sözlere de mislince cevap verilmesi taraftarıdır. Buna göre Rasûlullah (s.a.s.), içerisinde dinin uygun görmediği kaba ve kötü sözlere ümmeti tarafından başlanmasına müsaade etmemiştir. Yukarıda verdiğimiz hadîslerde Hz. Peygamber böyle yapmıştır. Ebû Süfyân'a karşı Allah (c.c.)'ın izzet ve celalini savunmuştur. Yahudilere karşı da onların temennilerini onlar için Allah (c.c.)'tan niyaz etmiştir.

e. Müminlerin Savunulması Konusunda Şiir İnşadı

Hz. Peygamber, Müminlere şiir yoluyla yöneltilen saldırılara aynı silahla karşı koymaya karar vermiştir. Bu çerçevede karşı tarafın bu türden saldırılarını sıkı bir takip altına almış ve yeri geldikçe sahabenin şairlerini, şiirleriyle bu saldırıları püskürtmekle görevlendirmiştir.¹³⁷ Müminlerin namûslarına hakâret eden kişilere karşı şiirle cevap verilmesine müsaade etmiştir. Bu şekilde davranan bir müşriğe sahâbesinden cevap verilmesini istemiştir. “Müminlerin namûslarını kim koruyacak?” diye onlara sormuştur. Ka'b: “Ben”, İbn Revâha: “Ben” diye cevap verince Rasûlullah (s.a.s.) Revâha'ya, “Sen şiiri çok süslüyorsun” buyurunca Hassân b. Sâbit (ö. 60/682), “Ey Allah (c.c.)'ın Resûlü (s.a.s.) o zaman ben!” dedi.¹³⁸

Hz. Peygamber Hassân b. Sâbit (ö. 60/682)'e, “(Kureyşe karşı) Rasûlullah (s.a.s.) adına cevap ver.” dedikten sonra, “Allah (c.c.)'ım onu Rûhu'l- kuds ile destekle!” diye dua etmiştir.¹³⁹

و عند الله في ذاك الجزاء هجوت	محمد فأجبت عنه
رسول الله شيمته الوفاء	هجوت محمدا برا حنيفا
لعرض محمد منكم وقاء	فان أبي ووالده وعرضي
تثير النقع من كنفي كداء	ثكلت بنيتي ان لم تروها
علي أكتافها الأسل الظمأ	يبارين الأعتة مصعدات
تلطمهن بالخمير النساء	تظلل جيانا متمطرات
وكان الفتح وانكشف الغطاء	فان اعرضتمو عئا اعترنا
يعز الله فيه من يشاء	والا فاصبروا لضراب يوم

137) Yalar, “İslami Arap Şiiri”, s. 73.

138) Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, C. V, s. 299.

139) Buhârî, Edeb 175; Müslim, Fezâil, 151, 152; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe ft-Temyîzi's-Sahâbe*, Beytu'l-Efkâr, Lübnan, 2004, s. 271.

وقال الله قد أرسلت عبداً يقول الحقّ ليس به خفاء
 وقال الله قد يسرت جنداً هم الأتصار عرضتها اللقاء
 لنا في كلّ يوم من معدّ سباب أو قتال أو هجاء
 فمن يهجو رسول الله منكم ويمدحه وينصره سواء
 وجبريل رسول الله فينا وروح القدس ليس له كفاء¹⁴⁰

Muhammed'i hicvettin. O halde ben onun adına cevap veriyorum. Senin bu sözünün cezası Allah (c.c.) katındadır.

İyilik sahibi, hanîf din mensubu Muhammed'e sataştın, Rasûlullah (s.a.s.)'in ahlâkı ise vefadır.

Şunu iyi bil ki, benim babam onun babasına, şerefim Muhammed'in şerefine sizin (şerrinizden) onu korumak için korunaktır.¹⁴¹

Eğer evlatlarım onu tanımazlarsa onları feda ederim. Amacı yalvarmak olan birisi gibi yerinden sıçrarken etrafıma tozlar saçırım.

İki elim sepsert, onun omuzları üzerinden sizin kanınıza susamış vaziyette gibi size doğru yönelmiştir.

Baş örtüleri kadınların üzerine tozları nasıl kondurmuyorsa, savaş atlarımız da birbirlerini geçe geçe ona sataşan sizin gibi tozculara doğru gelecek, sizin gibilerin sataşmalarını onun üstüne kondurtmayacaktır. Bu da bizim için bir şereftir.

Şayet bizden yüz çevirirseniz (bize izin verirseniz) umremizi yaparız. (Mekke'nin) fethi gerçekleşir ve kabenin örtüsü açılır.

Yok eğer böyle yapmaya devam ederseniz, Allah (c.c.)'ın dilediğini izzet sahibi kılaçağı bir güne tahammul edin!

Allah (c.c.) “Kendisinde hiç bir gizli, kapaklılığın olmadığı ve devamlı hakkı haykıran bir kulumu resûl olarak gönderdim.” buyurdu.

Allah (c.c.), “Maksûdu düşmanla karşılaşmak olan, müminlerin yardımcıları bir orduyla onlara kolaylık göstereceğim.” buyurdu.

Bizim lehimize tahsis edilmiş, size dil uzatacağımız, sizinle savaşaacağımız ve sizi hicvedeceğimiz nice günler bizimdir.

Cebrail (a.s.) ve Rasûlullah (s.a.s.) bizim aramızdayken ve Rûhu'l-Kuds hiç de Rasûlullah (s.a.s.)'a benzemezken, sizden kim Rasûlullah (s.a.s.)'ı hicveder, onu medheder ve

140) Müslim, Fezâil, 157.

141) Hassân, bu beytini Hz. Aişe (r.a.)'ye atılan iftiraya karşı söylemiştir.

ona yardım ederse bu durum, onun için eşittir. (Çünkü Cebrail (a.s.) onu desteklemektedir.)¹⁴²

Hassân bu dizelerde karşısındaki kişiye Hz. Peygamber adına cevap veriyor. İmanın tam olmasını arzulayan her mümin gibi canını ve babasını ona feda etmeye hazır olduğunu ifade ediyor. Burada söylenen cümlelerin Rasûlullâh ile ilgili ayetlerden veya hadîslerden esinlenerek söylendiği görülmektedir. Zira Allah (c.c.) müminlerden canlarından ve mallarından daha çok Rasûlullâh'ı sevmelerini istemektedir.¹⁴³

Hassân da Rasûlullâh'ın şerefine kendi şerefi olduğunu ifade ediyor. Bu yüzden canıyla atlarıyla ve var gücüyle onu savunacağını dile getiriyor. Hassân bu dizelerini umretü'l-kazâdan önce söylediği anlaşılıyor. Çünkü müşriklerin Rasûlullah (s.a.s.) ve sahâbenin umre yapmalarına engel olmalarına bir göndermede bulunmaktadır. Mekke'yi alacaklarını, müslümanların melek ordusuyla desteklendiklerini karşısındaki muhabibine haykırıyor.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında şu belirtmemiz mümkündür: Hz. Peygamber, müminlerin annesi olan Aişe (r.a.)'ye dil uzatan, onun onuruyla oynamak isteyen bir müşriğe şiirle cevap verilmesini istemiştir. Sahâbi de bunu en güzel şekilde yerine getirmiştir.

SONUÇ

Rasûlullah (s.a.s.)'in doğduğu Mekke toplumunun sosyal aktüalitesinin şiir olduğu tarihî bir gerçektir. Hz. Peygamber, yaşadığı toplumun olgularını tamamen değiştirmek yerine bunları ıslâh eden bir üslup kullanmıştır. Aynı şekilde şiir olgusunda da Hz. Peygamber böyle bir yaklaşım sergilemiştir. Şiiri tamamen reddeden bir yaklaşım yerine şiiri toplum için yararlı hale getiren bir yaklaşımı ümmetine öğretmiştir.

Hz. Peygamber, kendi döneminde sırf şiir okudukları için şairlere karşı olmamıştır. Aksine, onların şiir söyleme kabiliyetlerini devam ettirmelerine musaade etmiştir. İslâm'ın müdafaası için bu kabiliyetlerini kullanmalarını istemiştir.

İçerisinde ahlâk dışı, insanların onurlarıyla oynayarak onlara hakaret edilmesine alet olan şiirleri reddetmiştir. Kadınların şiirlere konu edinilmesine karşı çıkmıştır. İnsandaki süflî duyguların ulvî duygulara dönüşebilmesi için şairleri desteklemiştir. Onların hayatın gerçeklerinden kopuk, duygu tatmininden öteye geçmeyen şiirler yazmalarına kaşı çıkmıştır. Yalan, gıybet, iftira vb. dille işlenen günahları şiirlerde de işlememelerini onlardan istemiştir. Hz. Peygamber olumsuz bulunduğu şiirlere karşı durmakla kalmamış, sahâbesinden bu şiirlere nazire yapılmasını istemiştir.

Cihadın sadece kılıçla değil; sözle de yapılabileceğini söylemiştir. Bu tür cihadın en makbulünü şairlerin yapabileceklerine dair onlara moral vermiştir. Onlar kâfirlere karşı

142) Nevevî, *Minhâc*, C.XVI, s. 46-9.

143) 9/Tevbe/24.

şiiir okurken onların yanından ayrılmamıştır. İçerisinde Allah (c.c.)'ın varlığı ve birliği, Rasûlullah (s.a.s.) sevgisi olan şiiirler Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiştir. Güzel şiiirin güzel bir söz gibi sahibine sevap kazandıracağı ifade edilmiştir. Savaşta şiiirleriyle sahâbeyi cihada ve şehitliğe teşvik eden şairlere de şehit sevabı verileceğini bildirmiştir.

Ebû Hureyre (r.a.)'den gelen "Kişinin içini dolu olması" hadîsinin rivayetinde lafız eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda Aişe (r.a.)'den gelen rivayetin sened ve metin yönünden daha sahih olduğu kanaatinin hadîsçiler arasında yaygın olduğu görülmüştür.

Buhârî (ö. 256/870)'de nakledilen şiiirler hakkında şerhlerde bu şiiirler arasında lafız ve nüsha farklılıklarının olduğuna dikkat çekilmiştir. Buhârî (ö. 256/870)'deki bir rivayette Hz. Peygamber'den sonu kaâfiyeli olan bir ifade nakledilse de hadîsçiler tarafından genel olarak bu ifade, şiiir olarak telakkî edilmemiştir. Tarih ve arap dili kaynaklarında Hz. Peygamber'in ezberinde şiiir olduğu, bunların da peygamberlikten önceki dönemde hafızasına girdiği görüşü hakimdir.

Hadis metinlerinin şiiirsel olduğu iddiaları da devre dışı kalmıştır. Çünkü arap şiiiriyle Hz. Peygamber'in ifadeleri, özellik açısından farklıdır.

Hadîs alimleri başta olmak üzere İslâm alimleri, ümmetin şiiirle meşgul olma konusundaki yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır. Kur'an, sünnet ve şer'î ilimlerdeki bilgi eksikliğini tamamlayan şairlerin az da olsa şiiirle iştiğal etmelerini uygun bulmuşlardır. İçerisinde vahiy ve sünnetin bulunduğu şiiirleri onaylamışlardır. Hafızasında Kur'an ve Sünnet daha çok olan ve şiiiri cihad için bir araç olarak kullanan şairleri makbul saymışlardır. Sahâbe şiiiri makbul şiiirleri kullanmışlardır. Onların bu ilgileri, hadis rivayetine de katkı sağladığı düşünülebilir.

Hadis kaynaklarında şiiirlerin rivayet şekilleriyle tefsir ve arap dili kaynaklarındaki rivayetlerin şekillerine baktığımızda bunlar arasında farklılık arz eden bir durum vardır. Hadis kaynaklarında şiiirler, ale'l-ebvâb (konularına göre tasnif türü) eserlerde bâb başlığı hangi konudaysa o konuyla ilişkilendirilerek rivayet edilmiştir. Ale'r-ricâl (sahâbe râvîsine göre tasnif türü) eserlerde yalın şekilleriyle nakledilmiştir. Tefsirlerde bilinmeyen kelimeleri açıklama maksadıyla nakledilmiştir. Arap diliyle ilgili eserlerde ise, bu iki alandaki rivayet şekillerinin yanı sıra, divanlarda uzun şiiirler halinde nakiller yapıldığı tarafımızdan müşahede edilmiştir.

Hadîs ve diğer İslâmî kaynaklardan bizim edindiğimiz bulgular neticesinde kısaca şu teklifi yapmamız mümkündür: Hadîs alanında Hz. Peygamber'in şiiire bakışı konusu bir makalenin de ötesinde ele alınması gereken bir konudur. Çünkü sahâbe, Hz. Peygamber döneminde söylenen şiiirlere benzer şiiirleri, kendi devirlerinde geliştirerek söylemişlerdir. Bu gelişim günümüze kadar sürüp gelmiştir. Bu yüzden daha detaylı bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu bu çalışmayla ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, Ebû Bekr, “*el-Musannef*”, Thk. Habib el-A'zamî, Meclis İlmî, Pakistan, 1996-1416.
- Ahmed Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, Thk. Şuayip el-Arnaut, Beyrut, 1998-1419.
- Aynî, Bedruddin Ebu Muhammed, *Umdedü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Boyozan, Ahmed, “es-Sünnetü'n-Nebeviyye ve'l-Kıyemü'l-İnsâniyye fi'l-Ebdâi'l-Edebiyye”, Camiatu Muhammed b. Abdillâh, *Kıyamü'l-İnsâniyye Sempozyumu*, Katar, 2005.
- Brockelmann, Carl, *Târîhu's-şu'ûbi'l-İslâmiyye*, Terc. Nebîh Emîn Fâris- Munîru'l-Ba'albekkî, Beyrut, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Câmiu's-Sahîh*, Thk. Muhammed Ahmed el-Hallâf, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Lübnan, trs.
- Darekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, Thk. Şuayip el-Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004-1424.
- Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı (Kur'an-ı Kerim Meal-Tefsir-Ansiklopedik İndeks)*, Yeni Şafak Yay., İstanbul, 2003.
- Durmuş, İsmail, “Şiir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010 s. 144-154.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Thk. Muhammed Nasiruddin El-bânî, Dâr'u İbnü'l-Hazm, Beyrut, 2005-1426.
- Feysal, Şukrî, *Tetavvuru'l-Gazel Beyne'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Beyrut, 1986.
- Gürkan, Nejdî, “Hz. Peygamber'in Şiir ve Şairlere Bakış Açısı”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu-Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi*, Nisan, Isparta, 2002, s. 177.
- , “Muhadram Şairlere Göre Hz. Muhammed”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2003, C. VI, S. 16, s. 5-24.
- Hazer, Dursun, “Hz. Peygamber'in Şairi Hassân b. Sâmit'in Şiirlerinde Övülen ve Yerilen Değerler”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara, 2006, C. I, S. 1, s. 85-116.
- , “Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber'i Nazmettiği Mersiyeler Üzerine”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara 2014, s. 185-200.
- İbn Abdi'l-Berr, Ebû Ömer, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashab*, Mektebetü'l-Asriyye, Lübnan, 1431-2010.
- İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîh el-Buhârî*, Thk. Abdurrahman el-Berrak, Dâru Taybe, Riyad, 2005-1426.
- , İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî-Temyîzi's-Sahâbe*, Beytu'l-Efkâr, Lübnan, 2004.

- İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu'l-Hâfız eş-Şelebî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvînî, *Sünen, Sünen*, Dâru's-Selam, Riyad, 1421-2000.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990-1410.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Beyrut, trs.
- el-İsfehânî, Râgıp, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1426-2006.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüç, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Ankara, 2006.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Âfâki'l-Arabî, Kahire, 2010.
- Kutup, Seyyid, *Fi-Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 2003-1423.
- el-Magribî, Hüseyin Muhammed, *Bedru't-Temâm Şerhu Bülûgu'l-Merâm*, Thk. Muhammed Şuhûd Hirfân, Dâru'l-Vefâ, el-Mansûra, 2005-1426.
- Mubârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmii't-Tirmîzî*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2001-1421.
- Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Beyân Yayınları, İstanbul, 2009.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. El-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, Thk. Muhammed b. İyâdî, Mektebetü's-Safâ, Kahire, 2003-1424.
- Nevevî, Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *Sahîhu Müslim bi Şerhi Nevevî*, Thk. Muhammed b. İyâdî, Mektebetü's-Safâ, Kahire, 2003-1424.
- Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, *Hucetullah ul-Bâliga*, Thk. Seyyid Sâbik, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 2005-1426.
- eş-Şâyib, Ahmed, *Usûlu'n-Nakdi'l-Edebî*, Kahire, trs.
- Tahâvî, Ebû Câfer, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Zehra- Muhammed Seyyid, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1994-1414.
- Yalar, Mehmet, "İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 2009, C. XVIII, S. 1, s. 61-88.
- _____, "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 2008, C. XVII, S. 2, s. 95-120.
- _____, "Cahiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirinin Sosyal Arka Planı", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 2006, C. XV, S. 1, s. 75-95.
- _____, "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi -Mukayeseli ve Analitik Bir Bakış-", *Uludağ Üniversitesi*, Bursa, 2002, C. XI, S. 1, s. 103-120.
- _____, "Din Faktörü Işığında Cahiliye Şiirine Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, trs., C. XV, S. 2, s. 19-43.

Yatkın, Nihat, *Hadîs Anlama Yöntemleri* (Basılmamış Ders Notları), Erzurum, 2009.

Yolcu, Mehmet, “Lebid b. Rebîa b. Rebia ve Tevhîde Çağırın Şiiri”, *Hikmet Yurdu*, Malatya, 2008, C. I, S. 2, s. 123-152.

Zebîdi, Zeynuddin, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Terc. Ahmed Naim, Emel Matbaacılık, Ankara, 1980.